

کالبد فرهنگی شهر: واکاوی الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی در تدوین نقشه فرهنگی

میثم نمکی*

سعید شریفی**

محمد لطیفی***

چکیده

نقشه فرهنگی یکی از ابزارهای مهم برنامه‌ریزی و توسعه شهری با رویکرد فرهنگی و ناظر بر مهندسی دارایی‌های فرهنگی است. منظر فرهنگی که محصول مشترک مداخله هدفمند بشر در طبیعت است، یکی از دارایی‌های چندوجهی در نقشه فرهنگی به شمار می‌رود. در مطالعات شهری، تدوین نقشه فرهنگی نیازمند بررسی پایداری مناظر فرهنگی است؛ از این رو مسئله پژوهش حاضر واکاوی الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی در تدوین نقشه فرهنگی شهر کاشان است. روش پژوهش ترکیبی و در دو فاز کیفی با رویکرد پدیدارشناسانه و کمی به روش پیمایشی انجام گرفت. نمونه پژوهش در فاز اول ۱۵ نفر از متخصصان موضوعی است که به روش هدفمند وابسته به معیار برگزیده شدند؛ ابزار گردآوری اطلاعات مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و عمیق بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش کولایزی و سنجش اعتبار داده‌های پژوهش از طریق ضریب توافق و دو کدگذار استفاده شد. در فاز دوم نمونه آماری ۱۵۰ نفر از کارشناسان بخش میراث فرهنگی و گردشگری، کارشناسان شهری، کارشناسان معماری و طراحی شهری در شهر کاشان بودند که به شیوه غیرتصادفی و در دسترس انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات پرسش‌نامه محقق‌ساخته برگرفته از فاز اول بود که روایی صوری و محتوایی آن تأیید و پایایی آن با آلفای کرونباخ بالاتر از ۰/۷ برآورد شد. برای تجزیه و تحلیل از تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. نتایج نشان داد الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی شامل ۵ دسته فنی و زیرساختی، مراقبتی و ایمنی، مدیریتی، فرهنگی و اجتماعی و طبیعی با ۴۳ مؤلفه بود. نتایج بخش کمی نشان داد بار عاملی عناصر طبیعی، زیرساختی و فرهنگی و اجتماعی به ترتیب بیشترین ضریب را دارند. از نظر میانگین نظرات متخصصان، بعد فرهنگی و اجتماعی و مراقبتی و ایمنی به ترتیب دارای اولویت بیشتری در پایداری مناظر فرهنگی در نقشه فرهنگی هستند.

کلیدواژه‌ها: مناظر فرهنگی، کالبد شهری، کاشان، نقشه فرهنگی.

* دانشجوی دکتری گروه مدیریت و برنامه‌ریزی فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران / namakiarani.m@gmail.com

** دانشیار گروه مدیریت و برنامه‌ریزی فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول) // sa.sharifi@khuisf.ac.ir

*** استادیار گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران / mlatifi@khuisf.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۶/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۸/۲۴

کالبد فرهنگی شهر:
واکاوی الزامات و
چالش‌های پایداری
مناظر فرهنگی در...

۱. مقدمه

از دهه اول سال ۲۰۰۰، نقشه‌برداری فرهنگی به‌طور گسترده در توسعه استراتژیک فعالیت‌های فرهنگی، امکانات و منابع برای جوامع جدید مورد استفاده قرار گرفت؛ چراکه رویکردهای نظام‌مندتری برای به دست آوردن دارایی‌های فرهنگی، به‌ویژه در پاسخ به بازآفرینی، رویدادهای مهم، رشد جمعیت و تنوع ایجاد کرده‌اند. توسعه رویکردها و مدل‌های نقشه‌برداری فرهنگی تحت استراتژی‌های زیرساختی فرهنگی مختلف، از جمله مناطقی که رشد جمعیت و تغییر کاربری زمین را تجربه می‌کنند، مانند مسکن‌های جدید و مناطقی که در معرض تغییرات محیط زیست و مداخلات بشری قرار دارند، اعمال شده است (Evans, 2013: 224). بر این اساس، مداخلات و تغییراتی که بشر در محیط‌های طبیعی ایجاد می‌کند می‌تواند مبنایی برای ایجاد یک منظر فرهنگی از یک سو و از سوی دیگر ایجاد تنش‌های زیست‌محیطی باشد. به‌دلیل اینکه در شهرهای با سابقه تمدنی بالا همچون کاشان، میزان مداخلات در چند دهه اخیر به‌واسطه توسعه فناوری و رشد شهرنشینی و نیاز به توسعه شهری و مداخله در محیط شهری و طبیعی و مناظر تاریخی افزایش یافته، توجه به عامل پایداری برای ایجاد یک منظر فرهنگی که میراث تاریخی را حفظ و به نسل‌های بعد منتقل کند، حیاتی است. گسترش روزافزون شهرنشینی و ایجاد آسیب‌های زیست‌محیطی نیاز به برنامه‌ریزی برای توسعه پایدار و کنترل آن را ضروری کرده است. این امر توجه به پایداری مناظر فرهنگی را در برنامه‌ریزی برای نقشه‌برداری فرهنگی ضروری می‌کند. توجه به جنبه‌های مختلفی که در ادامه خواهد آمد، نشان می‌دهد شهرهای تاریخی همچون کاشان با این چالش‌ها بیشتر مواجه‌اند و درک آن برای برنامه‌ریزان شهری قابل توجه است.

۱-۱. مسئله پژوهش

در دهه‌های اخیر، به‌واسطه طرح مسائل زیست‌محیطی و مداخلاتی که بشر در بازسازی محیط زیست داشته - که نتیجه آن ایجاد مناظر فرهنگی^۱ است - مبانی نظری نقشه‌برداری و سایر اشکال بازنمایی فضایی به‌طور مکرر به چالش کشیده شده و چیزی را ایجاد کرده‌اند که برخی آن را بحران بازنمایی می‌دانند (Pickles, 2004: 8). از این رو علاوه بر ماهیت و محتوای مناظر فرهنگی، دوام و پایداری آنچه از جنبه‌های فنی و زیرساختی و چه از منظر فرهنگی و اجتماعی یک چالش اساسی برای شهرهایی است که مناظر فرهنگی آن‌ها فارغ از محتوای تاریخی، مذهبی و طبیعی به‌عنوان یک دارایی فرهنگی ارزشمند شناخته می‌شوند.

در واقع رابطه مداوم بشر با محیط طبیعی، چشم‌اندازها و مناظری را در طبیعت ایجاد کرده

است که نه می‌توان آن‌ها را طبیعت بکر نامید و نه اینکه به‌عنوان محیط مصنوع انسان‌ساخت در نظر گرفت. این محیط‌های مشترک را به‌عنوان منظر فرهنگی می‌شناسند (2: Sauer, 1965). مداخله بشر در طبیعت مناظر متعددی را ایجاد کرده است؛ برخی از این مناظر حاصل کار بشر در محیط طبیعی است، برخی از آن‌ها به‌واسطه تاریخی بودن در مرحله‌ای از تاریخ زندگی بشر ارزشمند تلقی می‌شوند و برخی به‌واسطه ویژگی‌های اعتقادی و مذهبی که بشر برای برخی از اماکن و مناطق طبیعی قائل است، در زمره مناظر فرهنگی قرار می‌گیرند. با وجود این، مناظر فرهنگی به‌واسطه اهمیتی که هم به‌عنوان میراث فرهنگی و هم به‌عنوان قطب صنعت گردشگری دارند، ثبت جهانی می‌شوند.

چهارچوب‌های مفهومی برای بازسازی مناظر فرهنگی معمولاً رویکردی متمرکز بر جنبه‌های اکولوژیکی (زیستی و غیرزیستی) دارند، درحالی‌که اغلب با چالش‌های اجتماعی فرهنگی مانند منافع کاربری رقابتی زمین و مشارکت کم‌ذی‌نفعان نیز مواجه می‌شوند (Toma & Buisson, 2022: 1). علاوه بر این اقدامات پیشگیرانه و کاهش‌دهنده در برابر زلزله به‌عنوان بلایای طبیعی، باید مناظر فرهنگی را نیز پوشش دهد. هزاران سازه میراث فرهنگی در جهان در معرض خطر فعالیت‌های لرزه‌ای قرار دارند. اگر تعمیر و نگهداری انجام نشده باشد، آسیب‌پذیری سازه‌ها افزایش می‌یابد و این می‌تواند منجر به پوسیدگی بیشتر گردد و به‌جای محافظت از ساختمان‌ها در زمان وقوع زلزله بعدی آسیب‌های عمده‌تر وارد شوند (Ademovic, 2020).

امروزه یونسکو به‌عنوان یک مرجع جهانی ثبت منظر فرهنگی تلاش می‌کند این مناظر را شناسایی و ثبت نماید (17: Fowler, 2002)، چراکه این مناظر اگرچه به‌طور عمده دارای ظاهر طبیعی هستند، میراث ترکیبی^۲ محسوب می‌شوند. عمده مناظر فرهنگی را پارک‌ها و فضاهایی تشکیل داده‌اند که علاوه بر قابلیت استفاده برای زندگی، ابعاد زیبایی‌شناختی و مذهبی را نیز در خود دارند. در واقع مناظر فرهنگی دربرگیرنده حافظه و بیانگر هویت و تاریخ یک منطقه و ساکنان آن هستند و از این‌رو حفاظت از مناظر فرهنگی و ارزش‌های آن از اهمیت بسزایی برخوردار است (ابراهیمی، ۱۳۹۳، ۱۳). بر این اساس توجه به مسائلی که به پایداری این مناظر کمک می‌کند شایان اهمیت است. در واقع حفظ مناظر ارزشمند اغلب نیازمند همکاری فعال

جوامع محلی در برنامه‌ریزی، مدیریت و توسعه پایدار است. دولت‌های مرکزی و محلی، سازمان‌های غیردولتی، گروه‌های ذی‌نفع و عموم مردم می‌توانند در برنامه‌ریزی و مدیریت مناظر فرهنگی با یکدیگر همکاری کنند؛ رویکردهای مشارکتی می‌توانند در موقعیت‌های هدفمندتر

کالبد فرهنگی شهر:
واکاوی الزامات و
چالش‌های پایداری
مناظر فرهنگی در...

مؤثر واقع شوند (Selman, 2004: 365).

شواهد نشان می‌دهد در حوزه مناظر فرهنگی توجه بر مواردی از قبیل شناسایی نیروهای محرک تغییر شکل، فرایندهای تغییر شکل، روش‌های تجزیه و تحلیل فرایندها، مدیریت و برنامه‌ریزی منظر لازم است. در نتیجه تغییر کانون تحقیقات یک مسئله اساسی است، با توجه به اینکه عمده تمرکز تحقیقات بر جنبه‌های فنی کالبدی بوده و در تحقیقات، کمتر به مطالعات مرتبط با اجتماع، اقتصاد و تأثیر رفتار انسان پرداخته شده است (کوکبی و همکاران، ۱۳۹۳).

به دلیل یورش ساخت‌وساز شهری جدید مناظر فرهنگی و تاریخی به شدت تهدید می‌شوند. شواهد مطالعاتی اخیر در کاشان نشان می‌دهد محوطه باستانی سیلک در طول یک قرن اخیر آسیب‌های فراوانی را متحمل شده است، رویه ویرانگر و روزافزون گسترش و توسعه کالبدی شهر کاشان به طرف محوطه سیلک، کشاورزان منطقه نیز بیکار ننشسته و به اندازه وسیع و توان خویش، به عرصه محوطه سیلک یورش برده و بخشی از آن را برای کشاورزی تصرف کرده‌اند (جاوری و همکاران، ۱۳۹۶). در همین راستا برخی از شواهد نشان می‌دهند دخالت‌های انسانی دوران معاصر از قبیل انتقال و حمل نخاله و آوار ساختمانی ریختار شهری دشت کاشان را بر هم زده است (جاوری و منتظر ظهوری، ۱۳۹۹). علاوه بر این دگرگونی در ساختار فضایی کاشان که خود حاصل توسعه‌های شهری معاصر و تغییر جایگاه محدوده‌های تاریخی در شهر است، سبب شده بناهای تاریخی تخریب یا دچار فرسودگی کالبدی گردد و کسب‌وکار در برخی از بازارچه‌های سنتی از رونق بیفتند (شفیعی و جیحانی، ۱۳۹۷).

برای تدوین نقشه فرهنگی به‌عنوان زیربنای برنامه‌ریزی توسعه شهری با رویکرد فرهنگی در کاشان توجه به پایداری مناظر فرهنگی یک مسئله قابل توجه است؛ از آنجاکه مدیران و برنامه‌ریزان شهری و همچنین متخصصان موضوعی در حوزه مناظر فرهنگی می‌توانند منبع مهمی برای بررسی وضعیت عناصر سازه‌ای و محتوایی مناظر فرهنگی باشند، واکاوی نظرات آن‌ها می‌تواند اطلاعات لازم درباره مناظر فرهنگی شهر را به دست دهد. بر این اساس این پژوهش در پی پاسخ به دو سؤال است: نخست اینکه الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی در تدوین نقشه فرهنگی در شهر کاشان کدام است؟ و دیگر اینکه اولویت‌های عناصر شناسایی شده از منظر متخصصان موضوعی چیست؟

۲-۱. اهمیت و ضرورت مسئله

هدف پذیرش اصالت مناظر فرهنگی بومی ناظر بر پیوستگی هویت ما با سرزمین، نمادها،

ارزش‌ها و نظام باور ساکنان بومی است. از جمله مقولاتی که نشان از اهمیت حفظ و پاسداشت اصالت مناظر فرهنگی بومی دارد، ضرورت توجه به آثار نویسندگان بومی، حفظ اشیای فرهنگی تاریخی، برپایی نمایشگاه‌ها و فستیوال‌های منطقه‌ای و قدردانی از سازندگان و اهداکنندگان آثار هنری بومی است. اصالت/ارزش اصالت مناظر فرهنگی بومی بر پیوستگی ناگزیر هویت و دانش بومی با سرزمین و میراث مادی و فرهنگی تأکید می‌کند. اگرچه توجه به اصالت مناظر فرهنگی بومی مجرای درک محیطی و نیز نوعی سپر بازدارنده در مواجهه با رویدادهای جاری و آتی است (ریاحی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۸).

هرچند اهمیت این مناظر به‌ویژه زمانی که در نقشه‌برداری و برنامه‌ریزی شهری ملاک قرار می‌گیرند به ضرورت بدل می‌شود، آنچه بیش از مناظر فرهنگی اهمیت دارد، پایداری آن از حیث محتوایی و ساختاری است. از این‌رو توجه به الزامات و چالش‌های پیش روی آن‌ها به‌ویژه با رویکرد محلی نیازمند توجه است. در واقع واکاوی الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی در تدوین نقشه فرهنگی به‌دلیل مسئله‌مند شدن آن به‌ویژه برای جوامعی محلی مثل کاشان که بوم تاریخی و طبیعی ارزشمندی دارند و مداخلات متعدد طبیعی و انسانی در کاهش پایداری و آسیب به مناظر تأثیرگذار است، از چند منظر قابل تأمل می‌نماید.

نخست از حیث پیامدهای کوتاه و بلندمدت تغییرات ریختاری شهر توجه به پایداری مناظر فرهنگی در نقشه فرهنگی مسئله است. برای نمونه بازار تاریخی، کاشان به‌عنوان بخش پراهمیت از منظر فرهنگی اجتماعی و اقتصادی از بافت تاریخی شهر شناخته می‌شود؛ شواهد در این زمینه نشان می‌دهند ایجاد اختلال در نظم بازار، توسط شریان‌های تازه تأسیس و بی‌توجهی به تحکیم بافت بازار و مداخلات انسانی، سبب صدمه زدن به پایداری آن شده است (پارچه‌باف مطلق و عالمی، ۱۴۰۰: ۲۷).

در ایران پژوهش‌های متعددی در زمینه منظر فرهنگی در حوزه معماری، محیط زیست، شهرسازی و جغرافیا انجام شده است. از میان این پژوهش‌ها می‌توان به آثار حمه‌جانی و همکاران (۱۳۹۷)، دانایی‌نیا و ایل بیگی‌پور (۱۳۹۶)، مخلص و همکاران (۱۳۹۲)، قرایی و عینعلی (۱۳۹۸)، فریدون‌زاده و همکاران (۱۳۹۸) و بمانیان و همکاران (۱۳۸۹) اشاره کرد. با وجود این، به جنبه‌های فرهنگی و با رویکرد نقشه فرهنگی به منظر فرهنگی توجه چندانی نشده است. شواهد بر عدم تعادل در فهرست میراث جهانی، ناکارآمدی تقسیم دقیق بین مناظر فرهنگی و طبیعی و رویکردهای نخبه‌گرایانه و مکان‌محور مرکز میراث جهانی یونسکو به‌عنوان چالش‌های

کالبد فرهنگی شهر:
واکاوی الزامات و
چالش‌های پایداری
مناظر فرهنگی در...

مناظر فرهنگی تأکید دارند (Hanachi & Eshrati, 2012).

۳-۱. پیشینه پژوهش

حمه‌جانی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «نشانه‌شناسی مراسم آیینی پیر شالیار در منظر فرهنگی هورامان» در قالب یک روش کیفی با استفاده از روش مردم‌نگاری و اسنادی و همچنین نشانه‌شناسی نشان می‌دهند نشانه‌های نمادین از باور قومی و جمعی مردم در منظر فرهنگی هورامان است که سطح جدیدی از معانی ضمنی را در برابر مخاطب نشان می‌دهد. همچنین، این مراسم از منظر نشانه‌شناختی، طرح قابل تأویلی از یک آیین عرفانی را روایت می‌کند که خداپرستی مردم این دیار را در یک انسجام و پیوستگی اجتماعی در منظر فرهنگی به عینیت می‌رساند.

دانایی‌نیا و ایل بیگی‌پور (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «ویژگی‌های منظر فرهنگی عشایر بختیاری و تأثیر آن در ساختار معماری کوچ‌نشینی» که مبتنی بر روش کیفی و به لحاظ روش‌شناسی بر توصیف و تحلیل متکی است، نشان می‌دهند عامل اقلیم، مرتع، کوچ، قرارگاه‌های عشایری، معیشت، مصالح و تکنولوژی ساخت و منابع در دسترس، جایگاه زن، سنت و زبان، تفریح و سرگرمی، مذهب، دین و باورها، رنگ، امنیت و خویشاوندی در ایجاد الگوی منظر فرهنگی عشایر نقش بسزایی دارند.

قرایی و عینعلی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان نقش «ادراک محیطی در فهم و طراحی منظر فرهنگی فضاهای ورودی شهرها؛ مورد مطالعاتی: ورودی غربی گرگان» با روش توصیفی تحلیلی نشان می‌دهند توجه به عوامل گوناگونی چون گروه‌های سنی و جنسی، حرکت یا سکون ناظر، پیاده یا سواره بودن ناظر، شهروند یا مسافر بودن ناظر و... در طراحی فضاها، در افزایش درک افراد از فضاهای هویت‌مند و دارای منظر فرهنگی اثرگذار است. از طرفی به‌کارگیری عوامل گوناگون انسانی، انسان ساخت و عناصر طبیعی در ایجاد منظر فرهنگی قابل ادراک مؤثر می‌افتد. درگیر نمودن گروه‌های مختلف سنی، جنسی و... و طراحی متناسب با ویژگی‌های ادراکی آن‌ها تحت فعالیت‌های مختلفی چون ایجاد گلستان، کشاورزی شهری و آگروتوریسم و... می‌تواند دستیابی به منظر فرهنگی قابل ادراک را فراهم نماید.

فریدون‌زاده و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «مزار پیرمراد، منظر فرهنگی — آیینی شهرستان بانه» نشان می‌دهد که محوطه مزار پیرمراد در پیوند با طبیعت پیرامون شهرستان بانه، به‌عنوان منظر فرهنگی ارگانیک، یکی از مکان‌های آیینی است که بر اساس ویژگی‌های جغرافیایی

و ارتباط نزدیک با طبیعت از یک سو و قرار گرفتن در حاشیه شهر از سوی دیگر، به نقطه عطفی از نظر مذهبی و تفریحی در زندگی مردم تبدیل شده است. پیوند با طبیعت، نیازهای روحی و فیزیکی استفاده‌کنندگان را برآورده می‌سازد و همین امر باعث بقا و تداوم آن در طول زمان و شاخص شدن آن به صورت مجموعه‌ای واحد شده است.

بمانیان و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «باززنده‌سازی منظر فرهنگی تخت سلیمان با تأکید بر رویکردهای بازآفرینی و حفاظت از میراث جهانی» به روش توصیفی تحلیلی نشان می‌دهند دستیابی به روندی قانون‌مند در احیا و باززنده‌سازی مناظر فرهنگی با تأکید بر هویت تاریخی و طبیعی سایت است که به گونه‌ای یکپارچه در هم ادغام شده‌اند.

در پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه منظر فرهنگی کمتر به روش‌های میدانی توجه شده است؛ از این رو درک واقعیت‌های موجود نیازمند توجه به اقتضائات مناظر فرهنگی است. از سوی دیگر توجه به دیدگاه متخصصان موضوعی، چه از منظر کیفی و چه کمی، تا حد زیادی می‌تواند امکان برنامه‌ریزی بر اولویت‌ها و مؤلفه‌های دارای اهمیت را میسر کند.

۲. چهارچوب نظری

در طول تاریخ از نقشه‌ها برای اهداف بسیاری برای راهیابی و ناوبری، آرشيو و طبقه‌بندی اطلاعات جغرافیایی و قوم‌نگاری، به عنوان اشیاء زیبایی‌شناختی، شناسایی و مدیریت مشکلات اجتماعی و همچنین در استراتژی‌های مدیریت و کنترل سرزمینی و «برای تثبیت ادعاهای مختلف بر حقیقت و اقتدار» استفاده شده است (Cosgrove, 2006: 49). همچنین نحوه رویکرد نقشه‌برداران/کاربران به کار توانمندسازی جامعه و فرایندهای حکمرانی و چگونگی بررسی تجربه زیست‌شده از فضا و مکان تأثیر می‌گذارند (Santos, 2007: 1).

همان‌طور که لیبن^۳ (194: 2006) می‌گوید نقشه‌های بازتولیدشده در این جلد به معنای دارایی‌های فرهنگی، خاطرات، الگوها و فرایندها هستند، اما آن‌ها نیز به خودی خود مستنداتی هستند که تحت تأثیر فناوری‌های جدید و سطوح جدید آگاهی فضایی در بسیاری از زمینه‌های مختلف تحقیق قرار دارند. نقشه‌برداری فرهنگی^۴ به‌طور کلی، روش‌های جدیدی را برای توصیف، محاسبه و تطابق با منابع فرهنگی^۵ جوامع و مکان‌ها نوید می‌دهد. مجموعه ابزار نقشه‌برداری فرهنگی شبکه شهر خلاق کانادا^۶ نقشه‌برداری فرهنگی را به‌عنوان یک فرایند جمع‌آوری، ثبت، تجزیه و تحلیل و ترکیب اطلاعات به منظور توصیف منابع فرهنگی، شبکه‌ها، پیوندها و الگوهای استفاده از یک جامعه معین یا گروه تعریف می‌کند (Stewart, 2007: 8). از این

کالبد فرهنگی شهر:
واکاوی الزامات و
چالش‌های پایداری
مناظر فرهنگی در...

منظر، نقشه برداری فرهنگی به عنوان ابزاری نظام مند برای مشارکت جوامع در شناسایی و ثبت دارایی‌های فرهنگی^۷ محلی در نظر گرفته می‌شود، با این مفهوم که این دانش سپس برای اطلاع‌رسانی استراتژی‌های جمعی، فرایندهای برنامه‌ریزی یا سایر ابتکارات مورد استفاده قرار می‌گیرد. این دارایی‌ها هم ملموس و کمی مانند (فضاهای فیزیکی، سازمان‌های فرهنگی، اشکال عمومی ترویج و خودنمایی، هنر عمومی، صنایع فرهنگی، میراث طبیعی و فرهنگی، معماری، مردم، آثار باستانی و سایر منابع مادی) و ناملموس، یا کیفی (مانند ارزش‌ها و هنجارها، باورها و فلسفه‌ها، زبان، روایت‌های جامعه، تاریخ‌ها و خاطرات، روابط، آیین‌ها، سنت‌ها، هویت‌ها و حس مشترک مکان) هستند (Weber, 2022: 517).

منظر که تفسیری از یک قلمرو است (Martínez et al., 2009: 1241) غالباً ترکیبی از یک واقعیت ذهنی، اجتماعی، فرهنگی و فیزیکی دیده می‌شود (Palang et al., 2005: 3). ایجاد مناظر فرهنگی را می‌توان یک تاکتیک مناسب دیگر برای زیرسازی شهر خلاق بیان کرد. اشلوتر^۸ جغرافی‌دان آلمانی در سال ۱۹۰۸ برای اولین بار به‌طور رسمی از این واژه برای تمایز بین مناطق و مناظر طبیعی و منظر که توسط انسان دستکاری شده بود، استفاده کرد (Taylor & Lennon, 2012: 39). او با دسته‌بندی مفهوم دانش منظر (نمای زمین^۹) مطالعه فضاهای طبیعی از فضاهایی را که انسان در آن مداخله داشته است، متمایز کرد. پس از او بسیاری از جغرافی‌دانان برای تمایز این محیط‌ها از فضاهای طبیعی از این واژه استفاده کردند (Tan, 2021: 15).

برای چندین دهه، مفهوم منظر، در رشته جغرافیا جایگاه خاصی داشت، سپس در حوزه علوم اجتماعی در مورد ساخت اجتماعی و ویژگی فرایندی مناظر (فرهنگی) منجر به گفتمان‌های جدیدی شد؛ مطالعات جدیدتر مناظر فرهنگی را به حوزه روان‌شناسی و مطالعات فرهنگی نیز بسط داده است (Kilper & Gailing, 2019: 1). از این رو می‌توان به‌وضوح دید که مناظر فرهنگی نقش مهمی در کیفیت زندگی و احساس تعلق افراد دارند؛ ساختارهای هویتی و حس تاریخی ناشی از مناظر فرهنگی می‌تواند قوام‌دهنده هویت ملی-محلی افراد باشد.

بیرنهام^{۱۰} (۱۹۹۴) چهار دسته منظر فرهنگی را از هم متمایز می‌داند که همگی در منطقه جغرافیایی، منابع فرهنگی و طبیعی و حیات وحش یا حیوانات اهلی موجود در آن، مرتبط با رویداد، فعالیت یا شخص تاریخی یا نمایش ارزش‌های فرهنگی یا زیبایی‌شناختی بودن آن مکان‌ها اشتراک‌هایی دارند. سایت تاریخی^{۱۱} به‌عنوان اولین گروه مناظر فرهنگی بر اساس شاخص‌هایی که یونسکو در نظر می‌گیرد، مکانی است که با یک رویداد، فعالیت یا شخص مهمی

از نظر تاریخی مرتبط باشد (UNESCO, 2022)؛ گروه دوم مناظر طراحی شده تاریخی^{۱۲} هستند. این نوع سایت توسط یک طراح مهم ایجاد شده که زمین را به یک اثر هنری تغییر داده و شکل داده است که ایده یا اصل مهمی را از دوره زمانی خود به نمایش گذاشته است. سومین دسته مناظر بومی تاریخی^{۱۳} هستند. منظره‌ای که مجموعه‌ای از «سنت‌ها، آداب، باورها یا ارزش‌ها» را از دوره‌ای از تاریخ منعکس می‌کند و در نهایت مناظر قوم‌نگاری^{۱۴} که توسط ذی‌نفعان محلی تعریف می‌شود و آن‌ها تعیین می‌کنند کدام منابع میراث فرهنگی با زمین رابطه همزیستی دارند (Robinson, 2017: 1).

در تحقیقات دانشگاهی به‌طور گسترده پذیرفته شده است که طبیعت و فرهنگ به هم مرتبط‌اند. ظهور آنتروپوسن^{۱۵} به‌عنوان یک مفهوم، تفکر درباره بحث‌های طبیعت - فرهنگ را برجسته و تشدید کرده است (Alexandra, 2022: 39)؛ هرچند هریسون محقق میراث فرهنگی این بحث را مطرح می‌کند که هیچ دوگانگی بین عناصر طبیعی و فرهنگی یک منظر وجود ندارد، زیرا ارتباطی بین همه چیزهایی که عموماً توسط مردم‌شناسان «توتیمسم»^{۱۶} نامیده می‌شوند وجود دارد (Harrison, 2015: 29-31) اما نمی‌توان انکار کرد همه‌چیز (انسان و جهان طبیعی) بخشی از یک اکوسیستم پیوسته و در حال تکامل است.

محور طبیعت - فرهنگ حتی توسط دونا هاراوی^{۱۷} (۲۰۰۸) به‌عنوان «فرهنگ‌های طبیعی» بدون خط فاصله در نظر گرفته شده است که نشان می‌دهد چگونه این رابطه به هم پیوسته است. با این حال، هاروی و ویلکینسون^{۱۸} (2019: 178) از استفاده از خط تیره حمایت می‌کنند، زیرا علامت نگارشی فضاهای بحرانی و روابط بین طبیعت و فرهنگ را منعکس می‌کند. در واقع خط فاصله می‌تواند نشان‌دهنده خودمحوری باشد.

متأثر از این بحث‌ها، ادغام طبیعت و فرهنگ نیز در نظریه سکونت یافت می‌شود که بر همگرایی، صمیمیت و تجسم بین انسان و طبیعت تمرکز دارد. انسان‌ها از طریق سکونت، بخشی از اکوسیستم‌ها هستند (Fidler et al., 2022: 2). به‌هم‌پیوستگی انسان و طبیعت در نظریه سکونت به‌عنوان مجموعه‌ای از روابط همیشگی پدیده‌هایی است که در زمان‌ها و فضاهای خاص تعریف شده‌اند (Vasan, 2018: 481). مفهوم سکونت به‌عنوان فرایند فکری فراگیر عمل می‌کند که به دنبال جلوگیری از هرگونه تصور مخالف و هر نشانه‌ای از تقسیم بین فرهنگ و طبیعت است؛ جایی که تصور می‌شود انسان‌ها در بیوسفر زمین جاسازی شده‌اند (Folke et al., 2016: 1). این رویکرد نشان می‌دهد که بشر پرورش‌دهنده، مراقب و بهره‌بردار از طبیعت است.

کالبد فرهنگی شهر:
واکاوی الزامات و
چالش‌های پایداری
مناظر فرهنگی در...

درحالی که برخی از آسیب‌ها چالش‌های زیادی را برای استمرار منظر بودگی برخی از سایت‌ها ایجاد کرده است. حفظ تنوع زیستی و مراقبت از گونه‌های نادر حیوانی و گیاهی نوعی مدیریت مناظر فرهنگی است (Herzog, 2018: 203). در بخش‌های بزرگ اروپا حفاظت از گونه‌های مناظر فرهنگی معمولاً به استفاده از زمین‌های خاص بستگی دارد. بر این اساس ضروری است طراحی اقدامات حفاظتی مقرون به صرفه تحت تغییرات آب و هوا صورت گیرد (Landis, 2017: 1). چراکه تغییرات آب و هوا و فعالیت‌های انسانی به طور فعال سابقه باستان‌شناختی را از بین می‌برد (Davis, 2021: 524 et al.). این امر سبب ناپدید شدن چشمگیر مناظر باستان‌شناختی می‌شود و این امر زمانی مشکل ساز می‌شود که آن‌ها ثبت نشده باشند. علاوه بر این باید در نظر داشت زمان‌بندی اقدامات حفاظتی ممکن است با چرخه حیات یک گونه تحت تغییرات آب و هوایی تغییر کند (Cardoso et al., 2020: 1). در حال حاضر، تغییرات آب و هوایی به مهم‌ترین چالش برای مناظر فرهنگی بدل شده است (Aktürk & Dastgerdi, 2021: 1).

پیشرفت‌های اخیر در فناوری، مناظر فرهنگی مجازی و مناظر دریایی را ایجاد می‌کنند که باستان‌شناسان و مردم با آن‌ها موقعیت را بهتر تجربه می‌کنند و درعین حال به باستان‌شناسان اجازه می‌دهد تا با جوامع بومی و مردم در حفاظت از مکان‌های ماقبل تاریخ و فضاهای مقدس از طریق مدیریت میراث فرهنگی درگیر شوند (Monteleone, 2021). این در حالی است که پیشرفت‌های شهری آسیب‌های جدی به این مناظر وارد آورده است. برخلاف موضع سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد و شورای بین‌المللی معدن و فلزات در برخی از موارد حتی در اروپا مناظر فرهنگی حفاظت‌شده میراث جهانی، الزامات قانونی حفاظت از آن‌ها به اکتشاف و بهره‌برداری از معادن پرداخته می‌شود (Tost et al., 2021: 1).

پایداری مناظر فرهنگی به‌ویژه برای اماکن تاریخی و میراث فرهنگی شهرهای با سابقه تمدنی بالا نیازمند توجه به نکاتی است که بخش قابل توجهی از آن در حوزه انسانی قابل کنترل است. توجه به الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی به این دلیل که نقشه فرهنگی مسیر توسعه فرهنگی شهر را نشان می‌دهد و به دلیل پیچیده شدن فرایند توسعه کالبدی و مواجهه با پدیده‌های تاریخی و نفوذ فناوری، باید با حساسیت بیشتری مورد توجه قرار گیرد؛ توجه به موضوعاتی چون فضاهای مقدس، فناوری مناظر فرهنگی، اقدامات حفاظتی، چالش‌های طبیعی و سیاست‌های توسعه شهری از الزامات آن است.

۳. روش پژوهش

روش پژوهش حاضر از منظر هدف، کاربردی و توسعه‌ای، و از نظر ماهیت، در دو فاز کیفی با رویکرد پدیدارشناسی و کمی با روش پیمایشی است. از آنجاکه این روش ماهیت اکتشافی دارد، امکان مطالعه و درک عمیق‌تری درباره موضوع به دست خواهد داد. تحقیقات پیمایشی برای بررسی نظرات و تعمیم نتایج در یک جامعه وسیع‌تر استفاده می‌شود. پدیدارشناسی یکی از رویکردهای پژوهش کیفی متمرکز بر تجارب زندگی انسان‌هاست؛ در واقع در مطالعات کیفی تجارب روزمره زندگی افراد مطالعه می‌شود تا پدیده‌هایی که به‌طور طبیعی در حالت‌های معمول رخ می‌دهند، درک شوند (Morse, 2005) و در نهایت، پژوهش‌های پدیداری تلاشی برای معنا بخشیدن به زندگی روزمره است. به‌بیانی ساده، پدیدارشناسی توأمان فلسفه و روشی است که به بررسی ماهیت یا ذات پدیده‌ها می‌پردازد. یکی از فرض‌های بنیادی پدیدارشناسی آن است که ذات یا ذات‌هایی برای تجربه مشترک وجود دارند؛ در واقع نقطه مرکزی تمرکز پدیدارشناسی، تجربه زیسته^{۱۹} است (محمدپور، ۱۳۹۲).

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش کولایزی^{۲۰} (۱۹۷۸) شامل مروری بر تمام اطلاعات، بیرون کشیدن جملات مهم، ایجاد معانی فرموله‌شده، ایجاد مقوله‌ها، تشریح ساختاری بنیادین، تدوین و فرموله کردن ساختار پدیده، و تعیین اعتبار استفاده شد؛ در بخش کمی از تحلیل عاملی تأییدی برای تأیید مؤلفه‌ها و آزمون‌های تی تک‌راهه و فریدمن استفاده شد. ابزار گردآوری داده‌ها در پدیدارشناسی عموماً مصاحبه‌های نیمه‌ساخت‌مند و عمیق است. مؤلفه‌های بازشناسی‌شده در این پژوهش که مبنای بخش کمی قرار گرفت، عبارت‌اند از: ابعاد فنی و زیرساختی، مراقبتی و ایمنی، مدیریتی، فرهنگی و اجتماعی، و طبیعی که ۴۳ مؤلفه در ذیل آن قرار گرفت.

برای دریافت پایایی در این روش، پژوهشگر مصاحبه‌ها را به‌صورت موازی و جداگانه انجام داد و نتایج آن را با یکدیگر مقایسه نمود. همسانی بالایی در چند مصاحبه به‌صورت تصادفی مشاهده شد. برای نشان دادن موثق بودن محقق، از دو کدگذار برای کدگذاری داده‌ها استفاده کرد و درجه توافق آن‌ها نشان داد اعتبار داده‌ها قابل قبول است. در بخش کمی از پرسش‌نامه محقق ساخته^{۳۷} گویه‌ای مبتنی بر داده‌های بخش اول استفاده شد. اعتبار گویه‌های مورد نظر با استفاده از آلفای کرونباخ بیش از ۰/۷ برآورد گردید.

جامعه پژوهش متخصصان موضوعی مرتبط با میراث فرهنگی، استادان دانشگاه در زمینه

کالبد فرهنگی شهر:
واکاوی الزامات و
چالش‌های پایداری
مناظر فرهنگی در...

معماری و شهرسازی و مدیران فرهنگی و شهری است. نمونه‌گیری در این پژوهش تا اشیاع نظری داده‌ها تا ۱۵ نفر ادامه یافت؛ اطلاعات جمعیت‌شناختی این افراد در جدول ۱ آمده است. نمونه‌گیری به روش هدفمند وابسته به معیار و به شکل نامتجانس انجام گرفت. معیارهای ورود به پژوهش عبارت‌اند از اینکه افراد دارای تجربه در طراحی مناظر فرهنگی و شهری داشته و در این زمینه حداقل یک کتاب، مقاله یا فعالیت پژوهشی داشته‌اند و علاوه بر تجربه کار و دانش در این زمینه دارای تمایل به مصاحبه باشند. علاوه بر این در پژوهش حاضر تلاش شده است عدم تجانس به دلیل حفظ تنوع سطح اظهارات پدیدار شده حفظ شود از این رو همه جنبه‌های میراثی، طبیعی، فرهنگی و شهری و همچنین گروه‌های جنسی مختلف حضور داشته باشند؛ با در نظر گرفتن این شرایط نمونه تا ۱۵ نفر مصاحبه ادامه یافت؛ در بخش دوم جامعه آماری کلیه کارشناسان بخش میراث فرهنگی و گردشگری، کارشناسان شهری، متخصصان موضوعی معماری و طراحی شهری در شهر کاشان بود؛ از این میان، بر اساس نمونه‌گیری در غیر تصادفی ۱۵۰ نفر انتخاب شدند.

جدول ۱: اطلاعات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در پژوهش

ردیف	تخصص	سن	جنس	تحصیلات	سابقه
۱.	کارشناس فرهنگی	۵۵	زن	کارشناسی ارشد	۲۰
۲.	کارشناس تاریخی	۴۴	مرد	کارشناسی ارشد	۲۲
۳.	مدرس دانشگاه	۵۴	مرد	دکتری	۲۳
۴.	هنرپژوه	۴۹	مرد	کارشناسی ارشد	۲۶
۵.	کارشناس هنر	۴۸	زن	کارشناسی ارشد	۲۰
۶.	کارشناس فرهنگی	۳۴	مرد	دکتری	۲۲
۷.	کارشناس معماری	۶۰	مرد	کارشناسی ارشد	۲۳
۸.	مدرس دانشگاه	۳۵	مرد	دکتری	۹
۹.	مدرس دانشگاه	۵۸	مرد	دکتری	۲۰
۱۰.	کارشناس هنر	۴۴	مرد	کارشناسی ارشد	۲۲
۱۱.	کارشناس شهری	۳۳	مرد	کارشناسی ارشد	۱۰
۱۲.	مدرس دانشگاه	۴۲	مرد	دکتری	۲۶
۱۳.	مدرس دانشگاه	۴۰	مرد	دکتری	۱۵
۱۴.	کارشناس معماری	۵۴	مرد	دکتری	۲۲
۱۵.	مدرس دانشگاه	۳۰	مرد	کارشناسی ارشد	۳

۴. یافته‌های پژوهش

در پاسخ به سؤال پژوهش درباره الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی در تدوین نقشه فرهنگی، جدول ۲ مقوله‌ها و مؤلفه‌های الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی را نشان می‌دهد.

جدول ۲: واکاوی الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی در تدوین نقشه فرهنگی

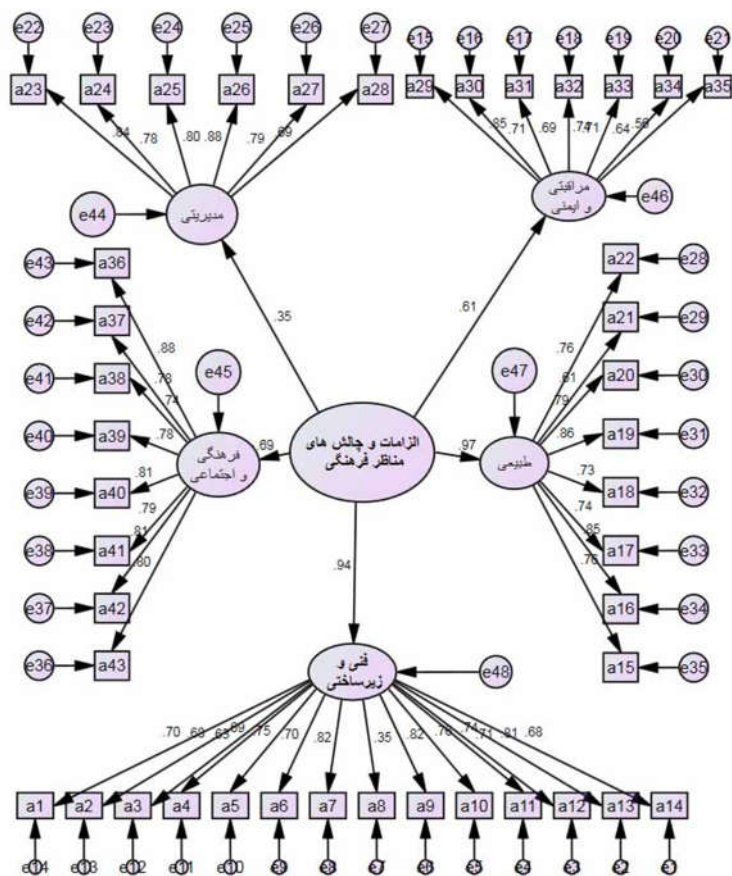
مقوله	مؤلفه‌ها
۱. پایداری فرهنگی	آرایش کلی و روابط میان اجزای بزرگ‌مقیاس
	سازمان‌دهی فضایی عناصر سازنده منظر
	تداوم تاریخی و شکل‌گیری بر اساس صفات بومی
	قابلیت احیا و بازسازی
	تناسب عناصر آبیاری و عناصر مصنوع
	همسویی مبلمان سایت و اشیاء
	استفاده از مصالح بوم‌آورد
	استفاده حداکثر از موقعیت و شکل بستر طبیعی زمین
	وجود عناصر و فضاهای مشترک
	طراحی همساز با اقلیم
۲. پایداری اجتماعی	طراحی منعطف بناها برای تغییرات و توسعه‌های احتمالی
	انتخاب فرم مناسب منظر
	طراحی جرم‌زدا (کالدهای غیر جرم‌خیز)
	اصالت در حفظ پیام میراث
	مراقبت از زیست‌گونه‌های مشخص گیاهان و جانوران
	مصرف انرژی و آلودگی‌های ناشی از آن
	توسعه‌های بیش از حد و ساخت‌وسازهای شهری
	توسعه پایدار از شاخصه‌های معماری
	امکان تجمع در محل
	امنیت استفاده از منظر در اقلیم طبیعی
۳. پایداری اقتصادی	برنامه‌های مدیریت و حفاظت منظر
	مدیریت اطلاعات بصری
	ساخت‌وساز بهینه و کنترل و مدیریت منابع
	رعایت الزامات مدیریتی سازمان‌ها و منشورهای ملل
	توجه به مدیریت و به‌روزرسانی اطلاعات و داده‌های منظر
	ایجاد سازوکارهای انتقال دانش منظر

کالبد فرهنگی شهر:
واکاوی الزامات و
چالش‌های پایداری
مناظر فرهنگی در...

مؤلفه‌ها	مقوله
تسهیل فرایندهای بهره‌برداری، آموزشی، پژوهشی و تفریحی از منظر هم‌پیوندی با ارزش‌های مذهبی، هنری و فرهنگی	توسعه و ارتقاء پایدار
بازتاب شخصیت کالبدی، زیست‌شناختی و فرهنگی محلی	
تقویت حس تعلق به مکان	
مطابقت با فرهنگ و هویت محلی	
احترام به دستورالعمل‌های اخلاقی	
حفظ و ترویج آیین‌های اجتماعی	
بازتاب جنبه‌های هویتی منظر	
تداوم و انتقال فرهنگ ساخت‌وساز بومی	
اقدامات یکپارچه بومی برای کاهش آسیب‌های طبیعی	
احترام به طبیعت در طراحی منظر	
استفاده از مصالح بازیافت‌پذیر	پایداری
مدیریت کاهش تأثیر خطرات طبیعی	
افزایش پایداری اکوسیستم‌های شکننده	
ترکیب هم‌افزای فرهنگ طبیعت در طراحی منظر	
تعادل و عدم مداخله مصنوعات در طبیعت	
امکان تحول منظر نسبت به تغییرات محیط طبیعی	

همان‌طور که جدول ۲ نشان می‌دهد، الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی در تدوین نقشه فرهنگی شامل مقوله‌های فنی و زیرساختی، مراقبتی و ایمنی، مدیریتی، فرهنگی و اجتماعی و طبیعی است. به‌منظور بررسی وضعیت وزن این مؤلفه‌ها و مقوله‌های شکل ۱ تحلیل عاملی مرتبه دوم را نشان می‌دهد.

در این قسمت الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی در تدوین نقشه فرهنگی و ابعاد فرعی و پایه مرتبط با این متغیر بررسی و گزارش شده است. همان‌طور که شکل ۱ نشان می‌دهد مدل عاملی متغیر «الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی در تدوین نقشه فرهنگی» به‌صورت مدل عاملی مرتبه دوم تدوین گردید. مقادیر برآوردشده بیانگر این است که بارهای عاملی مربوط به همه معرف‌های مربوط به راهبردها در وضعیت مطلوبی قرار دارند. به‌عبارت دیگر، همبستگی این متغیر با معرف‌های مربوط در حد متوسط به بالا برآورد می‌شوند و در نتیجه ابزار سنجش از روایی عاملی برخوردار است.

شکل ۱: مدل عاملی «الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی در تدوین نقشه فرهنگی»

جدول ۳: شاخص‌های ارزیابی مدل عاملی الزامات و چالش‌های مناظر فرهنگی

شاخص	درجه آزادی	کای اسکور نسبی	شاخص برازش تطبیقی	شاخص برازش تطبیقی مقتصد
مقدار	۸۵۵	۱۱۳۸/۹۱۳	۰/۹۵	۰/۹۶

شاخص‌های ارزیابی کلیت مدل عاملی در مجموع بیانگر این است که برازش داده‌ها به مدل برقرار است. همه شاخص‌های ارزیابی کلیت مدل عاملی با مد نظر قرار دادن مقادیر مطلوب به این شاخص‌ها دلالت بر مطلوبیت مدل عاملی دارند. در ادامه برای پاسخ به سؤال دوم پژوهش جدول ۳، میانگین و رتبه اولویت الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی را نشان می‌دهد.

کالبد فرهنگی شهر:
واکاوی الزامات و
چالش‌های پایداری
مناظر فرهنگی در...

جدول ۴: میانگین و رتبه اولویت الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی

ردیف بعد	میانگین	رتبه	سطح معناداری	رتبه	کای مربع	درجه آزادی	سطح معناداری
۱	۴/۰۳	۱۸/۷۸	۰/۰۰۰	۲/۹۶	۱۹/۰۷۰	۶	۰/۰۰۱
۲	۳/۹	۱۶/۵۱	۰/۰۰۰	۲/۸۶			
۳	۳/۸۸	۱۶/۰۶	۰/۰۰۰	۲/۷۴			
۴	۴/۰۳	۲۰/۹۱	۰/۰۰۰	۳			
۵	۴/۲	۱۷/۷۵	۰/۰۰۰	۳/۴۴			

همان‌طور که جدول ۴ نشان می‌دهد میانگین همه ابعاد شناسایی شده بالاتر از میانگین طیف است؛ درحالی‌که بعد فرهنگی و اجتماعی و مراقبتی و ایمنی به ترتیب دارای رتبه اهمیت بیشتری در پایداری مناظر فرهنگی هستند.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان داد الزامات و چالش‌های پایداری مناظر فرهنگی شامل ۵ دسته فنی و زیرساختی، مراقبتی و ایمنی، مدیریتی، فرهنگی و اجتماعی و طبیعی است. همچنین بخشی از نتایج ناظر بالا بودن اهمیت بعد فرهنگی و اجتماعی در پایداری مناظر فرهنگی است. همان‌طور که تصریح شد، مناظر فرهنگی نتیجه روابط متقابل جاری میان اکوسیستم‌های گذشته و حال، فرهنگ‌ها و تاریخ‌هاست. منظر، شالوده‌ای است که به یکپارچگی هویت منطقه‌ای می‌انجامد و بخش مهمی از کیفیت زندگی است (منصوری و حبیبی، ۱۳۸۹: ۶۳). در واقع در مناظر فرهنگی تأکید بر تاریخ بشر و تداوم سنت‌های فرهنگی و ارزش‌های اجتماعی است. شواهد تجربی نیز نشان می‌دهند معماری منظر فرهنگی در تعامل کامل با ویژگی‌های سرزمینی است و معماری زمانی می‌تواند به عنوان یک عامل پایدار مطرح شود که متکی بر سبک زندگی و فعالیت‌های منطبق با بستر فرهنگی طبیعی باشد (اشرفی، ۱۳۹۹: ۹۷).

اصل توسعه پایدار که به پایداری زیست‌محیطی نیز توجه ویژه دارد، ارتباط تنگاتنگی با تأثیرات محیطی و الزامات تغییرات آب‌وهوایی دارد که الزام به حفاظت از آن از اجلاس‌ها و گفت‌وگوهای جهانی سرچشمه می‌گیرد؛ درحالی‌که فرهنگ برای یافتن جایگاه و ارزش خود در بحث پایداری تلاش کرده است. برای مثال، دستور کار بیست‌ویکم شهرهای متحد و دولت‌های

محلی برای فرهنگ^{۲۱} (یو سی ال جی، ۲۰۰۴) تأکید دارد که ابتکارات موازی به دنبال جبران این غفلت‌اند و بر اهمیت فرهنگ در توسعه پایدار تأکید می‌کنند؛ از این رو فرهنگ را به‌عنوان «رکن چهارم» توسعه پایدار (Hawkes, 2001: 7) در شهرها و دولت محلی شناخته می‌شود. اعلامیه‌های بعدی سازمان ملل و آژانس در مورد فرهنگ و توسعه و تنوع، و اخیراً اعلامیه هانگژو^{۲۲}، قرار دادن فرهنگ در قلب توسعه پایدار از این نمونه‌اند (Wu et al., 2016: 64).

در شهر کاشان به دلیل قابلیت‌های تاریخی و ظرفیت‌های میراثی توجه به الزامات فرهنگی در کنار چالش‌های مراقبتی و ایمنی از جمله توسعه‌های بیش از حد و ساخت‌وسازهای شهری، مراقبت از زیست‌گونه‌های مشخص گیاهان و جانوران و برنامه‌های مدیریت و حفاظت منظر اهمیت قابل توجهی دارد.

در مؤلفه حفظ و ترویج آیین‌های اجتماعی، توجه به توانایی منظر فرهنگی در بازاحیای آیین‌ها و امکان شکل‌دهی مجدد به‌ویژه به مراسم و آیین‌هایی که کمتر مورد توجه قرار گرفته یا از یاد رفته‌اند، نیازمند توجه است. علاوه بر این به نظر می‌رسد قابلیت مهم مناظر فرهنگی که ضرورتاً در طراحی و صورت‌بندی همه اجزا باید در نظر گرفته شود، بازتاب شخصیت کالبدی، زیست‌شناختی و فرهنگی محلی است. در واقع منظر فرهنگی نه تنها توانایی مطابقت با فرهنگ و هویت محلی را دارند بلکه ظرفیتی است که ترکیب «فرهنگ»، «شخصیت اجتماعی» و «طبیعت» را ممکن می‌سازد. همان‌طور که حمه‌جانی و همکاران (۱۳۹۷: ۱) تأکید دارند مناظر فرهنگی بستری است که نشانه‌های نمادین از باورهای قومی و جمعی در سطح جدیدی از معانی ضمنی را شکل می‌دهند و در نهایت یک انسجام و پیوستگی اجتماعی در منظر فرهنگی شکل می‌گیرد. به‌منظور پایداری مناظر فرهنگی علاوه بر عناصر فوق توجه به تداوم و انتقال فرهنگ ساخت‌وساز بومی و احترام به دستورالعمل‌های اخلاقی و سازگاری سازه با پیرامون که ناشی از هم‌پیوندی با ارزش‌های مذهبی، هنری و فرهنگی است، درخور توجه است.

نتایج این پژوهش نشان داد ابعاد مراقبتی و ایمنی در قالب مسائلی چون مراقبت از زیست‌گونه‌های مشخص گیاهان و جانوران، مصرف انرژی و آلودگی‌های ناشی از آن، امنیت استفاده از منظر در اقلیم طبیعی، برنامه‌های مدیریت و حفاظت منظر و موضوعاتی از این دست دارای ضریب اهمیت بیشتری به‌عنوان الزامات و چالش‌های فراروی توسعه منظر فرهنگی است که باید در تدوین نقشه فرهنگی مدنظر قرار گیرد. علاوه بر این در بعد فرهنگی و اجتماعی، عناصری چون بازتاب شخصیت کالبدی، زیست‌شناختی و فرهنگی محلی، بازتاب جنبه‌های

کالبد فرهنگی شهر:
واکاوی الزامات و
چالش‌های پایداری
مناظر فرهنگی در...

هویتی منظر، تداوم و انتقال فرهنگ ساخت و ساز بومی، حفظ و ترویج آیین های اجتماعی، تقویت حس تعلق به مکان و مطابقت با فرهنگ و هویت محلی و موضوعاتی از این دست نیازمند توجه جدی است. بر این اساس می توان تصریح داشت الزامات و چالش های پایداری مناظر فرهنگی که لازم است در تدوین نقشه فرهنگی مدنظر قرار گیرد، عمدتاً از حیث مراقبتی و ایمنی و فرهنگی و اجتماعی هستند. از این رو توجه به این جنبه ها در کنار سایر ابعاد همچون فنی و زیرساختی، طبیعی و مدیریتی از نظر متخصصان و کارشناسان دارای اهمیت بیشتری است. به منظور افزایش قابلیت های طراحان مناظر فرهنگی پیشنهاد می شود به مسائلی که ناظر به توسعه صلاحیت های میان فرهنگی از قبیل آگاهی فرهنگی و سواد فرهنگی است، توجه بیشتری شود. توسعه دانش فنی معماری بدون توجه به چهارچوب های فرهنگی، چه به معنای تاریخی و میراثی و چه در رویکرد روان شناسانه آن، نیازمند سواد فرهنگی است. علاوه بر این افزایش مشارکت عمومی در توسعه مناظر فرهنگی می تواند قابلیت های زیست فرهنگی و محیطی را در هم افزایی بیشتر پایا تر نماید.

پی نوشت ها

1. Cultural Landscapes
2. Mixed heritage
3. Liben
4. Cultural mapping
5. Cultural resources
6. The Creative City Network of Canada's *Cultural Mapping Toolkit*
7. Cultural property
8. Otto Schlüter
9. landscape science
10. Birnbaum
11. Historic Site Cultural Landscapes
12. Historic Designed Landscapes
13. Historic Vernacular Landscapes
14. Ethnographic Landscapes
15. Anthropocene
16. Totemism
17. Haraway
18. Wilkinson
19. Lived Experiences
20. Colaizzi
21. United Cities and Local Governments
22. The Hangzhou declaration

منابع

۱. ابراهیمی دهکردی، امین (۱۳۹۳)، «بررسی و تحلیل ظرفیت های گردشگری هورامان با تأکید بر خوانش منظر فرهنگی»، فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، دوره ۴، شماره ۱۳: ۷۷-۵۹.
۲. اشرفی، مهناز (۱۳۹۹)، «پایداری در معماری استقرارگاه های منظر فرهنگی میمند»، مطالعات معماری ایران، شماره ۱۷: ۹۷-۲۲.
۳. بمانیان، محمدرضا، انصاری، مجتبی، و الماسی فر، نینا (۱۳۸۹)، «باززنده سازی منظر فرهنگی تحت سلیمان با تأکید بر رویکرد های بازآفرینی و حفاظت از میراث جهانی ICOMOS (منشور فلورانس، پی. اچ. چایلدهود، سیاست بنگاه پارک های کانادایی، بنگاه پارک ملی ایالات متحده)»، مدیریت شهری، دوره ۸، شماره ۲۶: ۲۶-۷.
۴. پارچه باف مطلق فاطمه، و عالمی، بابک (۱۴۰۰)، «بررسی و ارزیابی بازار تاریخی کاشان از منظر پایداری زیست محیطی»، دوفصلنامه علمی کاشان شناسی، دوره ۱۴، شماره ۲۷: ۵۶-۱.
۵. جاوری، محسن، و منتظر ظهوری، مجید (۱۳۹۹)، «اقبالیه کاشان؛ شواهد باستان شناسی از پهنه فرهنگی دشت کاشان»، دوفصلنامه علمی کاشان شناسی، دوره ۱۳، شماره ۲: ۱۳۵-۱۵۴.
۶. جاوری، محسن، منتظر ظهوری، مجید، و حسین زاده، جواد (۱۳۹۶)، «صیانت و سامان دهی عرصه و حریم منظر تپه های باستانی سیلک، دوفصلنامه علمی کاشان شناسی، دوره ۱۰، شماره ۲: ۳۲-۳.
۷. حمه جانی، یوسف، بایزیدی، قادر، و سحابی، جلیل (۱۳۹۷)، «نشانه شناسی مراسم آیینی پیر شالیار در منظر فرهنگی هورامان»، باغ نظر، دوره ۱۵، شماره ۶۷: ۱۷-۳۰.
۸. دانایی نیا، احمد، و ایل بیگی پور، فرانک (۱۳۹۶)، «ویژگی های منظر فرهنگی عشایر بختیاری و تأثیر آن در ساختار معماری کوچ نشینی»، باغ نظر، دوره ۱۴، شماره ۵۷: ۵۷-۶۳.
۹. رباحی نیا، نصرت، عظیمی، علی، و لطیفی، معصومه (۱۳۹۸)، «نظریه اصالت اندروز» و «باگی» و نقش کتابخانه عمومی در حفظ و پاسداشت مناظر فرهنگی بومی ایران»، تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه های عمومی (پیام کتابخانه)، دوره ۲۵، شماره ۳: ۴۲۹-۴۰۵.
۱۰. شفیع، پریچهر، و جیحانی، حمیدرضا (۱۳۹۷)، «ارزیابی تغییر ساختار فضایی محدوده شهری محتشم کاشان»، دوفصلنامه علمی کاشان شناسی، دوره ۱۱، شماره ۲: ۴۸-۳۱.
۱۱. فریدون زاده، حسن، کشاورز، گلناز، و یاری، فهیمه (۱۳۹۸)، «زیبایی شناسی منظر فرهنگی شهر در مختصات جغرافیا و قومیت؛ نمونه موردی: قوم بلوچ»، برنامه ریزی و توسعه کالبدی، دوره ۴، شماره ۲: ۷۸-۶۷.
۱۲. قرایی، فریبا، و عینعلی، عطیه (۱۳۹۸)، «نقش ادراک محیطی در فهم و طراحی منظر فضاهای ورودی شهرها؛ مورد مطالعاتی: ورودی غربی گرگان»، معماری و شهرسازی آرمان شهر، دوره ۱۲، شماره ۲: ۷۸-۶۷.

کالبد فرهنگی شهر:
واکاوی الزامات و
چالش های پایداری
مناظر فرهنگی در...

۲۷: ۱۴۵-۱۵۴.

۱۳. کوکبی، لیلا، اکرمی، غلامرضا، بدری، سید علی، و رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۳)، مروری بر تغییر شکل منظر فرهنگی از دیدگاه اکولوژی، اقتصادی-اجتماعی؛ مطالعه منظرهای شهری - روستایی اتحادیه اروپا، مسکن و محیط روستا، دوره ۳۳، شماره ۱۴۷: ۳۱-۵۰.
۱۴. مخلص، فرنوش، فرزین، احمدعلی، و جوادی، فرنوش (۱۳۹۲)، «مزار پیرمراد، منظر فرهنگی - آیینی شهرستان بانه»، *باغ نظر*، سال دهم، شماره ۲۴: ۲۷-۳۸.
۱۵. منصوری، سید امیر، و حبیبی، امین (۱۳۸۹)، «تبیین و ارزیابی مؤلفه‌های مؤثر بر ارتقای نقش منظر در پایداری محیط؛ بررسی موردی رودخانه خشک شیراز»، *باغ نظر*، دوره ۷، شماره ۱۵: ۶۳-۷۸.
۱۶. محمدپور، احمد (۱۳۹۲)، *روش تحقیق کیفی ضد روش (منطق و طرح در روش‌شناسی کیفی)*، تهران: جامعه‌شناسان.

17. Ademovic N. (2020), *Cities and Cultural Landscapes*, in book: *Cities and Cultural Landscapes* (p. 76-97), Cambridge Scholars Publishing.
18. Aktürk, G., & Dastgerdi, A. S. (2021), "Cultural Landscapes under the Threat of Climate Change: A Systematic Study of Barriers to Resilience", *Sustainability*, 13 (17): 9974.
19. Alexandra, J. (2022), "Designer Ecosystems for the Anthropocene—Deliberately Creating Novel Ecosystems in Cultural Landscapes", *Sustainability*, 14 (7): 39-52.
20. Birnbaum, C. A. (1994), "Protecting cultural landscapes: Planning, treatment and management of historic landscapes", *Preservation briefs (USA)*.
21. Cardoso, P., Barton, P. S., Birkhofer, K., Chichorro, F., Deacon, C., Fartmann, T., ... & Samways, M. J. (2020), "Scientists' warning to humanity on insect extinctions", *Biological conservation*, 242, 108426.
22. Colaizzi, P. F. (1978). Psychological research as the phenomenologist views it. In R. S. Valle & M. King (Eds.), *Existential-phenomenological alternatives for psychology* (pp. 48–71). New York: Oxford University Press.
23. Cosgrove, D. (2006), "Modernity, community and the landscape idea", *Journal of material culture*, 11 (1-2): 49-66.
24. Davis, D. S., Seeber, K. E., & Sanger, M. C. (2021), "Addressing the problem of disappearing cultural landscapes in archaeological research using multi-scalar survey", *The Journal of Island and Coastal Archaeology*, 16 (2-4): 524-540.
25. Evans, G. L. (2013), "Cultural planning and sustainable development", In G. Young and D. Stevenson (Eds.), *Handbook of planning and culture* (p. 223–228). London: Ashgate
26. Fidler, R. Y., Ahmadi, G. N., Amkieltiela, Awaludinnoer, Cox, C., Estradivari, ... & Harborne, A. R. (2022), "Participation, not penalties: Community involvement and equitable governance contribute to more effective multiuse protected areas", *Science Advances*, 8 (18): eabl8929.
27. Folke, C., Biggs, R., Norström, A. V., Reyers, B., & Rockström, J. (2016), "Social-ecological resilience and biosphere-based sustainability science", *Ecology and Society*, 21 (3).
28. Fowler, P. (2002), "World heritage cultural landscapes, 1992–2002: A review and prospect", *Cultural landscapes: The challenges of conservation*, 16.
29. Hanachi, P., & Eshrati, P. (2012), "Investigating the Main Challenges of Cultural Landscape Concept by Focusing on Analysis of Eighteen-Year Experience of this Concept in UNESCO World Heritage Center", *Journal of Architecture and Urban Planning*, 4 (7): 147-163.
30. Haraway, D. (2008), *When Species Meet* (Minnesota, University of Minnesota Press).
31. Harrison, R. (2015), "Beyond “natural” and “cultural” heritage: Toward an ontological

- politics of heritage in the age of Anthropocene", *Heritage & society*, 8 (1): 24-42.
32. Harvey, D. and Wilkinson, T. J. (2019), 'Landscape and Heritage: Emerging landscapes of heritage', in Howard, P., Thompson, I., Waterton, E., and Atha, M. (eds), *The Routledge Companion to Landscape Studies*. 2nd ed. Abingdon: Routledge, p. 176-191.
33. Hawkes, J. (2001), *The fourth pillar of sustainability: Culture's essential role in public planning*. Melbourne: Common Ground.
34. Herzog, S. (2018), "Return of grey wolf (*Canis lupus*) to Central Europe: challenges and recommendations for future management in cultural landscapes", *Annals of Forest Research*, 61 (2): 203-209.
35. Kilper, H., & Gailing, L. (2019), "Cultural Landscapes", *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies*, 1-4.
36. Landis, D. A. (2017), "Designing agricultural landscapes for biodiversity-based ecosystem services", *Basic and Applied Ecology*, 18: 1-12.
37. Liben, L. (2006), "Education for spatial thinking", In W. Damon, R. M. Lerner, K. A. Renninger, and I. E. Sigel (Eds.), *Handbook of child psychology, Vol. 4: Child psychology in practice*, 6th ed. (p. 197-247). Hoboken, NJ: Wiley.
38. Martínez, J., Vega-García, C., & Chuvieco, E. (2009), "Human-caused wildfire risk rating for prevention planning in Spain", *Journal of environmental management*, 90 (2): 1241-1252.
39. Monteleone, K., Thompson, A. E., & Pruffer, K. M. (2021), "Virtual cultural landscapes: Geospatial visualizations of past environments", *Archaeological Prospection*, 28 (3): 379-401.
40. Morse, J. M. (2005), "What is qualitative research?", *Qualitative Health Research*, Thousand Oaks: Sep.15, 7.
41. Palang, H., Helmfrid, S., Antrop, M., & Alumäe, H. (2005), "Rural landscapes: past processes and future strategies", *Landscape and urban planning*, 70 (1-2): 3-8.
42. Pickles, J. (2004), *A history of spaces: Cartographic reason, mapping, and the geocoded world*, London/New York: Routledge.
43. Robinson, E. B. (2017), *Cultural landscapes and traditional cultural properties: a study in designation and protection* (Doctoral dissertation, Rutgers University-Graduate School-New Brunswick).
44. Santos, B. de Sousa. (2007), "Beyond abyssal thinking: From global lines to ecologies of knowledges", *Eurozine* (June 29). Retrieved from <http://www.eurozine.com/articles/2007-06-29-santos-en.html>.
45. Sauer, C. O. (1965), *The Morphology of Landscape*. University of California Publications in Geography, No. 22.
46. Selman, P. (2004), "Community participation in the planning and management of cultural landscapes", *Journal of environmental planning and management*, 47 (3): 365-392.
47. Stewart, S. (2007). *Cultural mapping toolkit*. Creative City Network of Canada.
48. Tan, J. (2021), "The characterization and management of the peri-urban landscape: evidence from Wuhan, China", In *ISUF 2020 Virtual Conference Proceedings* (Vol. 1).
49. Taylor, K., & Lennon, J. (2012), "Landscape and meaning: Context for a global discourse on cultural landscape values", *Managing cultural landscapes*, 39-62.
50. Toma, T. S. P., & Buisson, E. (2022), "Taking cultural landscapes into account: Implications for scaling up ecological restoration", *Land Use Policy*, 120: 106-233.
51. Tost, M., Ammerer, G., Kot-Niewiadomska, A., & Gugerell, K. (2021), "Mining and Europe's World Heritage Cultural Landscapes", *Resources*, 10 (2): 18.
52. UNESCO (2022), The Criteria for Selection, Accessed 03/01/22, <http://whc.unesco.org/en/criteria/>
53. Vasan, S. (2018), "Consuming the tiger: Experiencing neoliberal nature", *Conservation and Society*, 16 (4): 481-492.
54. Weber, M. (2022), "Private international law and cultural property and art disputes", In *Research Handbook on Intellectual Property and Cultural Heritage* (pp. 517-543). Edward

10.22052/KASHAN.2022.246593.1048

Elgar Publishing.

55. Wu, S. R., Fan, P., & Chen, J. (2016), "Incorporating culture into sustainable development: A cultural sustainability index framework for green buildings", *Sustainable Development*, 24 (1): 64-76.

کاشان‌شناسی
شماره ۲ (پیاپی ۲۹)
پاییز و زمستان ۱۴۰۱

•
•
•
•
•
•
•